

pochopt ani se pro ně rozhodovat. Je samozřejmé, že obecně lidské ideály a pravidla lidského chování není možno vylučovat.

Pedagogiku je třeba zbavit těch všech možných atributů od socialistické až k manipulativní a komunikativní a vrátit jí plná práva co nejpravdivěji a nejpřesněji popisovat výchovné jevy, pomáhat je pochopit /ped. diagnostika/ a co nejlépe pak do nich zasahovat /ped. terapie/. Zdroj živé vody pro pedagogiku nelze hledat jen ve vyučování, ale především v sociální výchově, v poznávání života dětí.

Pedagogický výzkum v Československu: stav a potřeby

Jan Průcha

V referátu pojednám o dvou záležitostech: V první části se budu zabývat stavem československého pedagogického výzkumu v současnosti /zaměřím se přitom na vymezení těch oblastí pedagogického výzkumu, které lze označit jako nedostatečně rozvinuté či stagnující ve srovnání se zahraničím/. V druhé části se zamyslím nad žádoucím charakterem pedagogického výzkumu u nás, z hlediska jeho řízení a potřeb /ve vztahu k praxi a školské politice/. Referát má diskusní povahu, tj. snaží se určité problémy otevírat a navrhnout k nim určité přístupy.

I. Stav pedagogického výzkumu v Československu

Položme si základní hodnotící otázku: Jaký vlastně je stav a kvalita československého pedagogického výzkumu? Je náš pedagogický výzkum celkově špatný či dokonce katastrofální nebo má některé pozitivní rysy?

Na tuto otázku nelze zatím podat spolehlivou odpověď. V referátu poukazuji na odlišné názory jednotlivců na hodnocení našeho pedagogického výzkumu. Jsou např. odborníci, kteří soudí, že pedagogický výzkum v Československu je ve stavu "všestranného úpadku", především proto, že byl za totalitního režimu silně deformován ideologizací. Přitom se často pedagogickému výzkumu přisuzuje odpovědnost i za úroveň a výsledky výchovy a vzdělávání v našem státě.

Na druhé straně stojí skutečnost, že v československém pedagogickém výzkumu byly i takové obory a působili takoví odborníci, jejichž výsledky snesou porovnání i s mezinárodním standardem. Obraz stavu československého pedagogického výzkumu se tedy nejeví jednostranně negativní.

V referátu objasňuji, že chceme-li znát skutečný stav československého pedagogického výzkumu, v současnosti i vzhledem k minulému vývoji, nemůžeme se opírat o povrchní názory jednotlivců. Pro adekvátní hodnocení musíme použít nějakou objektivní a exaktní metodu /viz hodnotící analýzu jedné oblasti pedagogického výzkumu, kterou provedl J. Mareš, 1990/. V referátu je připomenuta jedna ze scientometrických metod použitá autorem při hodnotící analýze publikací československého pedagogického výzkumu.

V referátu jsou dále vymezeny hlavní rozdíly, které odlišují pedagogický výzkum v Československu a ve státech západní Evropy a USA. Při porovnání obsahového pokrytí toho, co představuje předmět pedagogického výzkumu, je nutno konstatovat, že v Československu se nedostatečně rozvíjely nebo stagnují některé obory pedagogického výzkumu, které jsou intenzívně rozvíjeny na Západě. Jsou to zejména

- komparativní a "internacionální" pedagogika,
- sociologie výchovy a vzdělání,
- evaluační pedagogický výzkum,
- výzkumy vzdělávacího procesu, učení a vyučování /instructional science, instructional psychology/,
- výzkumy řízení vzdělávacích procesů a institucí /school administration/,
- metapedagogika /sekundární analýzy stavu, trendů, efektivnosti atd. pedagogické vědy a výzkumu/ a další /výčet není úplný/.
Podrobnější výklad o tom a hodnocení jsou podány jinde /Průcha, 1990 a,b/.

II. Potřeby pedagogického výzkumu v Československu

V referátu uvažuji o dvou dimenzích těchto potřeb - z hlediska koordinace pedagogického výzkumu a z hlediska jeho žádoucího charakteru.

První dimenze se týká řízení pedagogického výzkumu v Československu: V minulých letech existovala u nás vysoká centralizace řízení pedagogického výzkumu, prostřednictvím státního a resortního plánu výzkumu aj. V současné době, kdy tyto nástroje řízení již neexistují, jsme v situaci, kterou lze charakterizovat jako chaotická nepřehlednost. Nikdo dnes vlastně pedagogický výzkum neřídí a dokonce není ani známo, kdo a kde se pedagogickým výzkumem vlastně zabývá, jaké výzkumné projekty vznikají atd. Jednotlivá pracoviště, ústavy, katedry vysokých škol si určité pedagogické výzkumy plánují, ale vše probíhá živelně, nekoordinovaně. /Takto to funguje - a zajisté úspěšně - v USA, ovšem za zcela jiných ekonomických a vědeckých podmínek/.

Vznáším proto otázku: Je užitečné ponechávat plánování a vývoj pedagogického výzkumu v Československu zcela neřízené, zcela bez nějakého koordinujícího orgánu?

Já osobně se domnívám, že nikoli. **Myslím si, že je nutný nějaký koordinační orgán, který by přinejmenším měl přehled o tom, které pedagogické výzkumy se u nás vlastně provádějí či plánují atd.** Měl by to být orgán nezávislý na ministerstvech školství, ale spolupracující s nimi. Koordinující centra tohoto typu fungují v mnoha západoevropských zemích.

Nově založený Ústav pedagogických a psychologických výzkumů /při Pedagogické fakultě Karlovy univerzity v Praze/ hodlá k tomuto účelu přispět určitými iniciativními návrhy, o nichž bude později ostatní pracoviště pedagogického výzkumu u nás informovat.

Druhá dimenze se vztahuje k charakteru pedagogického výzkumu: Zdůrazňuji aspekt charakteru, zásadního pojetí, nikoli jen obsahu pedagogického výzkumu. Obsahová náplň výzkumu - byť se jeví jakkoli důležitou /hledisko prioritních témat atd./ - je přece jen podřízena hledisku charakteru výzkumu. Lze to reflektovat otázkou:

Jaký pedagogický výzkum naše společnost potřebuje?

U nás se v dřívějších letech tento problém promítal do odlišování tzv. základního a aplikovaného výzkumu. Bylo to neadekvátní odlišování /viz k tomu diskusi in Průcha, 1990 a,b/.

Domnívám se, že uvažování o charakteru pedagogického výzkumu musí vycházet zejména z těchto okolností naší reálné situace:

- Proměňující se sociální, politický, ekonomický a kulturní kontext, jehož je vzdělávání a výchova součástí.

- Nové rysy "světa práce" a jeho důsledky pro pracovní trh, pro kvalifikační vybavenost lidí, atd.
- Deziluze části společnosti nad současným školním vzděláváním, jeho možnostmi, výsledky, efekty atd.
- Určité nedocenění ze strany decizních politických orgánů té role, kterou má vzdělávací systém zastávat ve fungování společnosti.

Z těchto hledisek posuzováno zastávám názor, že náš **pedagogický výzkum musí být součástí "sociálních služeb"**. To znamená, že musí být skutečně využitelný, resp. využíváný pro uspokojování společenských potřeb. Tento postulat implikuje, že pedagogický výzkum musí chtít vědomě ovlivňovat ekonomiku a jiné sféry života společnosti. Ostatně tak je tomu ve vyspělých státech všude, at' již mají pedagogický výzkum centrálně koordinovaný - vědeckými nástroji řízení nebo ekonomickými nástroji /jako je tomu např. ve skandinávských státech či ve Francii/ nebo mají-li "volný" způsob fungování pedagogického výzkumu /jako např. v USA/. Vždy je tu ale "sociální služba" pedagogického výzkumu ve směru k učitelům, školám, plánovacím a decizním orgánům atd. - o tom existuje dokumentace z oblasti výzkumné politiky různých států /National Educational Research Policies, 1990/.

Z toho uzavírám: Pro žádoucí charakter pedagogického výzkumu u nás je rozhodující nejen to, jaká prioritní témata pro něj stanovíme, ale především to, jak jej budeme chápat. Stavím se tu za takový jeho charakter, který jej bude výrazně orientovat na **společenskou využitelnost**.

Očekávané námítky argumentující tím, že pedagogická věda "musí také rozvíjet sebe sama, svou teorii" apod. považuji za irelevantní: Pedagogická teorie či celá pedagogická věda se samozřejmě musí rozvíjet, ale tak, aby stavěla na reálné praxi, na jejích problémech - tedy jakožto věda a teorie praktická /či praxeologická/.

Ostatně toto je záležitost nikoli pouze naše, ale věc aktuální i v zahraničí. Řada badatelů na Západě kritizuje existující mezeru mezi pedagogickou vědou a praxí. Někteří z toho vyvozují - jako např. V. Krumm /1987/ na universitě v Salzburgu - že orientace mnohých pedagogických výzkumníků je chybná: Zatímco praktici /učitelé aj./ usilují o změnu reality, výzkumníci typicky směřující k změně poznání, tj. specifického světa, jenž s praxí nemusí korespondovat.

Proto bych otázku položenou V. Krummem vztáhl jako výzvu i na náš pedagogický výzkum: **"Jak musíme vědecky pracovat - aby z toho praxe také něco měla?"**

V referátu odkazují zejména na tuto literaturu:

Krumm, V.: Der Beitrag der Erziehungswissenschaft zur Entstehung der Kluft zwischen Theorie und Praxis. In: Eckerle, G. A., Patry, J. L. /Hg./, Theorie und Praxis der Theorie-Praxis-Bezugs. Frankfurt, Nomos Verlag 1987,3-17.

Mareš, J. : Zamyšlení nad čs. výzkumy pedagogické interakce a komunikace. In: Súčasný stav a perspektívy pedagogického výzkumu. Bratislava, ÚEP SAV 1990,85-104.

National Educational Research Policies - A World Survey. Paris, UNESCO 1990.

Průcha, J. : Pedagogický výzkum v zahraničí. Praha, ÚŠI 1990 a.

Průcha, J. : Pedagogický výzkum v ČSFR a na Západě: diference a nové orientace. In: Súčasný stav a perspektívy pedagogického výzkumu. Bratislava, ÚEP SAV 1990 b, 7-18.

Problém předmětu pedagogiky

Dušan Šimek

Stav československé pedagogiky, který bývá označován za krizi, má patrně dvojí příčinu. Kromě vnějších vlivů, daných závislostí na konkrétní politické struktuře a projevujících se ideologickou indoktrinací a deformovaným chápáním političnosti vědy a výchovného působení, zde podstatnou úlohu hrají faktory vnitřní. **Je velmi pravděpodobné, že ztrátu prestiže pedagogiky způsobily vnější síly. Jejich odstraněním však pedagogika svoji ztracenou prestiž automaticky nezíská. Naopak: tím více vyniknou ty faktory retardace pedagogiky, jejichž zdroj je uvnitř, v podstatě vědy samotné.**

Domnívám se, že jedním z hlavních zdrojů kontroverznosti rozvoje pedagogiky je sám její předmět - přesněji řečeno způsob vymezení předmětu zkoumání, jeho struktury i jeho rozsahu. Dosavadní pedagogická bádání byla orientována k ideologicky předem danému cíli. Pedagogika se tak postupně dostala do situace, kdy předmětem jejího zkoumání není objektivní sociální realita v celém spektru svých podob, nýbrž model této reality, nota bene model, který si sama pedagogika vytvořila k obrazu